

Sociológia 1981

Sociologie, sociologický výzkum i jeho výsledky se postupně, ale důsledně prosazují jako důležitá složka poznání vývoje naší společnosti a současně představují jednu ze závažných informací pro řešení současných i budoucích společenských problémů.

Charakteristickým rysem vývoje československé sociologie v posledních letech je mimo jiné výrazná snaha o prohloubení poznání reálných společenských procesů, jejich etap a forem. To zvyšuje společenský význam sociologického bádání a dosažených výsledků a současně umožňuje, aby se sociologické poznatky mohly použít v řídicí a plánovací činnosti, a to nejen v obecné rovině, ale i v konkrétní praxi řídicích orgánů na různých rovinách řízení. Přitom jde o velmi náročné a složité úkoly, neboť aplikace výsledků v oblasti společenských věd, včetně sociologie, není dosud tak rozpracována, jako je tomu v oblasti věd přírodních, a zejména technických.

V rozvoji sociologického poznání plní důležitou funkci slovenský časopis Sociológia, časopis pro otázky sociologie a vědeckého komunismu.

O struktuře 13. ročníku (rok 1981) svědčí jeho obsah:

druh	počet titulů
úvodník	5
studie	19
rozhledy	8
z vědeckého života	21
ze sociologických výzkumů	8
recenze	23
ostatní	4

Problematickou celkového rozvoje socialistické společnosti v současné etapě se zabývá několik studií. V první řadě je to studie M. Pecha, *Leninizmus a rozvinutá socialistická spoločnosť* (Sociológia č. 6). Kromě zhodnocení přínosu V. I. Lenina k teorii marxismu se autor soustřeďuje na charakteristiku jednotlivých vývojových období, etap budování a rozvoje socialistické společnosti. Na základě studia děl V. I. Lenina a materiálů KSSS shrnuje základní charakteristické rysy rozvinuté socialistické společnosti. Jde o akutální a společensky velmi závažný problém, neboť jeho řešení má důležitý význam nejen pro teorii, ale zejména pro společenskou praxi. Přitom je si autor vědom, že vědní obor vědecký komunismus „nedisponuje ještě dostatečným materiálem internacionálních kritérií rozvinutého socializmu, které by vyšli z hlubokého sociologického výzkumu“ (s. 614). Studie představuje pokus o utřídění jednotlivých oblastí kritérií; tím je podnětná pro další postup bádání v této oblasti.

P. Kulašík se zabývá problematikou socialistického politického systému (*Politický systém v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti*, Sociológia č. 6). Vymezuje politický systém jako podsystém sociálního systému. V socialistické společnosti je vědomě a cílově organizován jako mnohostupňový systém vzájemně se podmiňujících prvků (které však nepředstavují jednoúčelové prvky či prvky, jež plní pouze jednu funkci), jako souhrn prvků vzájemně koordinovaných a určovaných korelacemi společných cílů. Zdůrazněním vzájemných vazeb jednotlivých prvků politického systému autor překonává některé, v podstatě popisné přístupy a současně se snaží o postihu podstaty a dynamiky politického systému socialismu.

Monotematický charakter má první číslo ročníku 1981. Soustřeďuje pozornost na sociálně ekonomické, sociálně politické a ideologické otázky vývoje hlavního města SSR, Bratislavy.

Předmětem úvodní studie jsou zde otázky ideologické práce MV KSS v Bratislavě. Jde o velmi solidní a bohatě fundovanou studii, jejímiž autory jsou F. Paller a P. Durajka. Kromě teoretických otázek obsahuje poměrně značné množství důležitých informací (např. o stupni uvědomění občanů Bratislavy, jejich hodnocení socialistického systému ve srovnání s kapitalismem, postoje k vedoucí úloze strany atd. a to vše na základě výsledků sociologického výzkumu). Autoři uvádějí nejen pozitivní, ale i některé negativní jevy. Poukazují mimo jiné na to, že s rozvojem socialistického způsobu života vystupují do popředí takové otázky, jako je rozumná spo-

třeba, střízlivé hodnocení realit života, ale i to, že „mnohých lidí viac zaujíma výška platu a byť ako charakter a stupeň tvorivosti samej práce.“ (s. 19).

Otázky životního prostředí jsou předmětem studie P. Lomena (*Tvorba životného prostredia v Bratislave*). Autor v ní zdůrazňuje, že životní prostředí postupně ztrácí charakter živelně působící podmínky lidského života a stává se více či méně důležitým prostředkem záměrného formování člověka socialistické společnosti, socializace a všestranného rozvoje jeho osobnosti.

J. Mihálik — V. Zapletal (*Ekonomický rozvoj a plánovanie sociálneho rozvoja Bratislavy*) se zabývají prognózami sociálně ekonomického rozvoje Bratislavy do r. 1990, popřípadě 2000. Vycházejí mimo jiné i z výsledků sociologického výzkumu, který poskytl informace o postojích občanů k vybraným oblastem sociálního rozvoje hlavního města SSR a kromě toho používají výsledky výzkumu sociálního rozvoje podniků, a to rovněž ve vztahu k sociálnímu rozvoji města.

Vývojem třídní a sociální struktury Bratislavy se zabývá V. Bauch. Charakterizuje třídní a sociální strukturu jako mnohodomenzionální společensko-vědní kategorii, která je odrazem nejen výrobních sil a výrobních vztahů, ale i společenské nadstavby. Studie obsahuje konkrétní údaje o sociálním složení obyvatel, jejich ekonomické aktivitě, migraci, vzdělanostní struktuře atd. a uvádí specifické rysy složení města Bratislavy ve srovnání s celou Slovenskou republikou.

Na problematiku obsaženou ve studii J. Mihálika a V. Zapletala určitým způsobem nazývá J. Pašiak (*Sociálny rozvoj a urbanizácia*, Sociológia č. 5). Proces urbanizace má svou sociální dimenzi. Podle autora působí v podstatě dvojím způsobem: „působí prostřednictvím pretvárania sídelných podmienok života ľudí a pôsobením na spôsob ich života.“ (s. 542).

V období socialistického vývoje na Slovensku probíhal proces urbanizace ve dvou etapách: v první etapě (období industrializace a kolektivizace) se vytvářela rozsáhlá síť malých měst a městeček, v nichž se koncentroval hospodářský a kulturní potenciál. Ve druhé etapě (v období budování rozvinuté socialistické společnosti dochází k větší koncentraci obyvatelstva ve městech (migrace obyvatel do měst, včleňování dalších obcí do administrativních hranic měst atd.). Kromě celkové charakteristiky autor analyzuje některé konkrétní procesy urbanizace v jednotlivých etapách vývoje naší společnosti.

Rozvoj, socialistické společnosti je spojen s procesem sblížování společenských tříd a skupin. Součástí tohoto procesu je sblížování fyzické a duševní práce. Důležitým příspěvkem k této otázce je studie J. Košty (*Odstraňovanie sociálnych rozdielov medzi telesnou a duševnou prácou*, Sociológia č. 2). Autor se v ní pokouší odpovědět na otázku, jak měřit „čistě“ fyzickou a „čistě“ duševní práci. I když kritéria mají spíše obecný charakter, naznačují směr řešení v oblasti sblížování fyzické a duševní práce v socialistické společnosti. Významné přitom jsou:

- a) další růst (ale zřejmě pomalejší, než se často předpokládalo) pracovních činností, v nichž se harmonicky spojuje fyzická a duševní práce;
- b) rychlý růst počtu lidí vykonávajících převážně duševní práci;
- c) další růst pracovních činností vyžadujících vyšší kvalifikaci a širší profil.

Zajímavý je zde názor o budoucí rotaci lidí při výkonu jednotlivých druhů pracovních činností, především tam, kde bude neproporcionálně zastoupena fyzická práce.

Významným příspěvkem týkajícím se se socialistické inteligence je studie R. Roška (*K otázke prehĺbovania socialistického charakteru inteligencie*, Sociológia č. 2). Autor v ní zdůrazňuje význam výzkumu oblasti vědomí při analýze procesu vytváření a prohlubování socialistického charakteru inteligence za socialismu. Současně kritizuje tendenci k ekonomickému redukcionismu v pojetí společenské struktury, včetně sociální skupiny inteligence. Zdůrazňuje, že sice platí zákon o určující úloze společenského bytí, ale o tom, jak rychle a důsledně se tento názor prosadí, rozhodují mnohé vedlejší podmínky a okolnosti (s. 176). Velmi správně odůvodňuje jednotu odbornosti a stranickosti, což souvisí s požadavkem, aby si reprezentant duševní práce osvojil „hlboké robotnícke triedne povedomie bez upústenia od vysokej náročnosti na profesionálnu úroveň.“ (s. 175). Autor uvádí, že třídní homogenizaci této společenské skupiny v dimenzi ekonomických vztahů se nepřekonala, ani nemohla překonat její třídní různorodost v dimenzi společenského vědomí.

Další tematickou skupinu časopisu Sociológia v roce 1981 tvoří otázky socialistického kolektivu, sociálního plánování, sociální analýzy a osobnosti člověka.

Otázky socialistického kolektivu nabývají v posledním období ve všech socialistických společnostech značného významu, přesto však v dosavadní sociologické literatuře chybí jednotný přístup k vymezení socialistického kolektivu. Studie M. Slobody

(K otázke socialistického kolektivu a sociálnej skupiny, Sociológia č. 3) predstavuje dôležitý príspevok k tomuto tématu. Snahou autora je vymedziť kolektív, zejména pracovný kolektív, podmienky jeho vzniku, etapy vývoje i odlišnosť od sociálnej skupiny. Podľa M. Slobody sa pracovný kolektív líši od iných skupín stimulačnú a motivačnú štruktúrou, jejímž základom jsou hodnoty a normy stojící v pozadí praktické činnosti. Pritom prvni a základní hodnotou je kolektivismus, vyznačující se preferencí celospolečenských zájmů před zájmy skupinovými a individuálními. V recenzované studii zůstává však poněkud stranou problematika individuálních zájmů a proces jejich přeměny.

Pokud jde o osobnost člověka, zejména teoretické problémy výzkumu této problematiky, má zásadní význam studie L. Benkovičové (*Koncepcia osobnosti v marxisticko-leninskej sociológii*, Sociológia č. 4). Autorka zdůrazňuje, že sociologie musí přistupovat k problému zvláštnosti, jedinečnosti člověka směrem od společnosti, v níž člověk žije, od společenské dělby práce, sociálně třídní struktury a zařazení člověka v této struktuře, od hodnotového systému a cílů společnosti (s. 367). Součástí studie je kritika některých zjednodušení v psychologickém přístupu. Autorka poukazuje na to, že zdůrazněním závislosti formování osobnosti na společnosti se nepopírá jedinečnost každého konkrétního člověka ani se neredukuje osobnost na mechanický odraz společenských vztahů. L. Benkovičová vhodným způsobem reaguje i na některá zjednodušení v sociologickém výzkumu. Dochází k závěru, že konkrétnost nespočívá ve sledování co největšího počtu činností, ale v tom, že jednotlivé činnosti se nezkoumají izolovaně, v jednoduchém vztahu k nejbližší skupině, ale „v kontextu celku reálných vztahů danej spoločnosti“ (s. 371).

Problematika osobnosti je předmětem i další studie (A. Hirner, *Sociologická problematika riadenia rozvoja osobnosti socialistického človeka*, Sociológia č. 5). Autor vychází z Marxova vymezení lidské podstaty jako souhrnu společenských vztahů a podrobně rozebírá význam a různé interpretace tohoto vymezení. Zdůrazňuje úlohu subjektu, zejména význam interiorizace společenských vztahů subjektem. Výsledkem procesu interiorizace je „obohatenie tohto subjektu o sústavu kódov, ktoré majú funkciu perspektívnych regulatívov jeho životnej trajektórie. Majú tedy charakter energetických potenciálov, ktorými môže subjekt cieľavedome obohacovať možnosti seberealizácie o nové určenosti. Zavedenie kategórie energetických potenciálov umožňuje späť nazrieť do dialektickej prepojenosti spoločenských vztahov a podstaty osobnosti“ (s. 528).

Na studii A. Hirnera určitým způsobem navazuje stať R. Rurika (*Základné cesty formovania spoločensko-politickej aktivity osobnosti za socializmu*, Sociológia č. 3). Sociální aktivita je v ní chápána jako uvědomělá cílevědomá a společensky potřebná činnost, zaměřená na uspokojování společenských a osobních potřeb; v ní dochází k přetváření skutečnosti i osobnosti. R. Rurik oprávněně podtrhuje nutnost zkoumat osobnost prostřednictvím analýzy sociální činnosti (na rozdíl od těch, kteří preferují výzkum názorů, představ apod.).

K hlubšímu poznání mechanismu peněžní odměny přispívá stať A. Buriana (*Sociologické problémy odměňování práce*, Sociológia č. 2). Na základě sociologického výzkumu dospívá autor k poznatku o relačním působení peněžní odměny, které závisí na tom, ve kterém „stadiu sociálního (sociálně ekonomického) vývoje se odměňovaný pracovník nachází, proč vlastně pracuje a co od práce očekává“ (s. 205). Autor rozlišuje 4 stadia relačního působení peněžní mzdy.

Z hlediska společenské praxe, zejména zvyšování sociálně ekonomické aktivity ve sféře vědeckotechnického pokroku, má význam studie Z. Bútorové (*K účasti sociológie na príprave a realizácii technických inovácií*, Sociológia č. 2).

Kritice buržoazní ideologie a revizionismu jsou věnovány 3 samostatné studie. D. Alijevová (*„Sociológia sociológie“ ako kritika západnej sociológie*, Sociológia č. 4) se zabývá jedním ze směrů západní sociologie — tzv. radikální sociologií. Konstatuje výrazný posun u některých autorů při vytváření obrazu sociologie, a to ve směru od scientisticko-pozitivistické orientace k orientaci „humanistické“. Významná úloha zde připadá právě radikální sociologii, která podtrhuje význam ideologie, hodnotových soudů atd., přičemž její slabost spočívá především v teoretické oblasti (třídní nejasnost atd.). Radikální sociologie se pokouší překonat úzký rámec formálních kritérií a začíná zdůrazňovat konfrontaci teorie s realitou společenského života. Zařazení této stati má pozitivní význam, prohlubuje stupeň poznání buržoazní sociologie, analyzuje změny, k nimž dochází, a tím také umožňuje zlepšení podmínek pro kvalitu marxistické kritiky.

J. Filipec — M. Formánek (*Některé tendence v buržoazním pojetí vědy*, Sociológia č. 6) soustřeďují pozornost na vývojové tendence buržoazní vědy. V souvislosti s hodnocením úlohy vědy v současných kapitalistických zemích konstatují, že „věda a vě-

decká expertíza je zapojována do systému tvorby rozhodnutí na různých stupních společenského řízení, přičemž tento její podíl — zčásti skutečný, zčásti iluzorní — zakrývá rouškou vědecké „objektivit“ holý třídní zájem. Touto cestou dochází k mnohohsměrnému propojení vědeckých institucí s vládnoucími instancemi a k jejich vzájemnému ovlivňování v zájmu státně monopolního kapitalismu“ (s. 631). Jde o studii, která přináší kvalifikovaný přehled o dané problematice. Autoři podrobně analyzují především názory Brzezinského, jeho konzervativní reformismus. Zajímavou část představuje i charakteristika hlavních vývojových tendencí příštích let, zejména v oblasti vědeckotechnické revoluce.

Ve třetí studii této tematické skupiny J. Zvara (*Nemarxistické sociologické interpretácie národa*, Sociológia č. 5) analyzuje a kritizuje hlavní nemarxistické směry (objektivistické, naturalistické, sociálně psychologické, empiricko-pozitivistické, pseudomarxistické) a jejich hlavní představitele devatenáctého a dvacátého století.

V oddílu *Studie* je zařazena i stať J. Schenka (*Kauzálné modelovanie a jeho základné etapy*, Sociológia č. 4). J. Schenk se zabývá otázkami, jejichž význam se v poslední době zvyšuje a stojí v popředí pozornosti nejen sociologie. Kauzální modelování chápe jako zvláštní případ kauzální analýzy, která umožňuje odhalovat kauzální souvislosti ve složitých systémech proměnných veličin s využitím empirických (statistických) údajů. Kauzální modelování člení do 5 etap (kauzální hypotéza, kauzální schéma, systém strukturálních funkcí, modelové rovnice, testování a interpretace modelu). Každá z uvedených etap je podrobně vysvětlena.

Na studii J. Schenka navazují F. Gál — Z. Bútorová (*Dynamické modelovanie a prognózovanie vybraných aspektov spôsobu života*, Sociológia č. 4). Stať je zařazena do metodologické rubriky.

V rubrice *Rozhledy* je zahrnuto celkem 8 statí, jejichž autoři se zabývají společensky závažnou tematikou. Například předmětem statí K. Slivky — D. Slivkové jsou otázky sbližování dělnické třídy a inteligence, vymezení pojmu dělník, inteligent atd. Autoři polemizují s některými současnými názory na řešení této otázky a docházejí k závěru, že znaky nové kvality pracovníků se neutvářejí ani po linii od dělníků směrem k inteligenci, ani po linii směrem od inteligence k dělnické třídě, ale od dělnické třídy směrem k nové kvalitě a také od inteligence k nové sociální kvalitě, kdy se formuje nový typ pracovníka, který si osvojí nejlepší rysy dělníků, rolníků a inteligence (s. 659).

Důležité odborné informace o rozvoji sociologického poznání v mnoha oblastech společenského života obsahují další rubriky časopisu — *Z vědeckého života* a *Ze sociologických výzkumů*. Jde celkem o 29 statí, které čtenáře seznamují, byť stručným způsobem, s obsahem a výsledky jednání různých sympózií, seminářů, vědeckých konferencí, ale i s výsledky sociologických výzkumů.

V ročníku 1981 časopisu Sociológia je podobně jako v předcházejících ročnících bohatě zastoupena recenzní činnost v rozsahu 80 stran, tj. více než 11% z celkového počtu stran.

Podstatnou část představují recenze sovětské sociologické literatury a časopisů. Například recenze časopisu *Sociologičeskije issledovanija* r. 1980 je bohatou a hutnou informací o obsahu uvedeného časopisu. (Autoři S. Konečný — L. Benkovičová — M. Piscová, Sociológia č. 5). Podobně je tomu i v dalších případech — recenze časopisů *Naučnyj kommunizm*, *Společenské vědy v SSSR* a řady dalších sovětských publikací.

13. ročník časopisu Sociológia se věnuje problémům, které jsou závažné pro práci naší sociologické fronty. Autoři jednotlivých studií a statí se zabývají aktuálními a společensky závažnými otázkami, a to na vysoké odborné a metodologické úrovni. Pozitivně je třeba hodnotit, že časopis přináší celou řadu nových poznatků, důležitých nejen pro další rozvoj sociologického poznání, ale i pro společenskou praxi.

Rudolf Franěk

Marie Huláková: Životní způsob a problém hodnot

Praha, Academia 1980, 256 s.

Aktuálnost a závažnost otázky jak žít, čemu věnovat síly, abychom neměli pocit pro-marněného života, prolíná veškerými dějinami lidské společnosti. Řešili ji starověcí filozofové a etici, zabývali se jí starověcí učenci. Naléhavou se stala v době rozmachu kapitalismu, kdy získávala vyhraněné politické a ideologické rysy. Neméně důležitou zůstává za socialismu, který usiluje o sjednocení hodnotové orientace a životního způsobu jednotlivých tříd a sociálních skupin i společnosti jako celku.